वर्षु पु॰ वर्ष-उनु । १मदभेदे २आदित्ये संक्षिप्त॰।

वर्त्तक पु॰ वृत-ण्वुल् । (भारद) १पक्षिभेदे वर्त्तकाण्डत । २अश्वस्य खुरे च अमरः । ३वर्त्तकोड़े न॰ हेमच॰।

वर्त्तन न॰ वृत-ल्युट् । १वृत्तौ २स्थितौ अमरः । णिच्-भावे ल्युट् । ३स्थापने णिच् करणे ल्युट् । ४जीवनोपाये स्त्री ङीप् । ५तक्रपीठे न॰मेदि॰ । ल्यु । ६वृत्ति-मति वर्त्तिष्णौ च त्रि॰ अमरः । ७वामने त्रि॰ मेदि॰ । ८सदाचारपवर्त्तके न॰ शब्दर॰ ।

वर्त्तनी स्त्री वर्त्यते पादाद्यत्र वृत-णिच् आधारे ल्युट् । १पथि २पेषणे शब्दर॰। पृषो॰ ह्रस्वः पूर्वदेशे त्रिका॰ ।

वर्त्तमान पु॰ वृत-शानच् । कालभेदे शब्दप्रयोगाधारे कालस्यापरिसमाप्ते १काले २तत्कालवृत्तौ त्रि॰ ।

वर्त्तमानकालश्च चतुर्विधः । यथा "प्रवृत्तोपरतश्चैव वृत्ताविरतश्च एव च । नित्यः प्रवृत्तः१ स्वामीप्योऽ वर्त्तमानश्चतुर्विधः । क्रमेणोदाहरणानि । मांसं न खादति कादौ प्रवृत्तं मांसभोजनं निवर्त्तयतीत्यर्थः। इह कुमाराः क्रीड़न्ति २तदानीन्तनक्रीड़नाभावेऽपि पूर्वक्रीड़ानां बुद्धौ वर्त्तमानत्वात् । पर्वतास्तिष्ठन्ति ३नित्य प्रवृत्तत्वात् । किञ्च पर्वतानां स्थितत्वेन वर्त्तमानत्वेऽपि भूतभविष्यत्कालाभ्यां सम्बन्धविवक्षया पर्वतास्तस्थुः स्थास्यन्ति इत्यपि स्यात् । स्वामीप्योऽ द्विविधः । भूत स्वामीप्यो भविष्यत्स्वामीप्यश्च यथा कदा आगतोऽसि इतिप्रश्ने अध्वखेदादिर्वर्त्तमानत्वात् एषोऽहमागच्छामि इति आगतोऽपि वदति । भविष्यत्स्वामीप्यो यथा । कदा गमिष्यसि इति प्रश्ने एषोऽहं गच्छामि इति गमने क्रियमाणोऽप्यपि वदति" दुर्गादासः ।

वर्त्तरूक पु॰ १मदीभेदे २कालक्षोभेदे ३जलावर्त्ते मेदि॰। ४दारपाले त्रिका॰। [आवर्त्तनयोग्ये लौहभेदे ।

वर्त्तलौह न॰ वर्त्यते वृत-णिच्-कर्मणि अच् कर्म॰।

वर्त्ति (१) स्त्री वृत-इञ् वा ङीप् । १वेष्टे २नयनाञ्जने ३गात्रानुलेपने ४दीपदशायां ५भिषजां निर्मेयौषधभेदे (याति) "कतकस्य फलं शङ्खः सैन्धवं त्र्यूषणं वचा । फेणो रसाञ्जनं लौहं विडङ्गानि मनःशिला । एषां वर्त्तिं कृत्वा निशि पटलं तथा" गरुड़पु॰१९८अ॰। ६दीपे च मेदि॰।

वर्त्तिल पुंस्त्री वृत-तिलन् । (घटेर) १विहङ्गभेदे राजनि॰ स्त्रियां ङीप् । वर्त्मनि वर्त्तते वृत-कच वर्त्तः तत्र साधुः स्थितो वा ऊन् । (भारद) २खगे अमरः ।

३खलमृत्तिकायां स्त्री॰ राजनि॰ ४दीपदशायां स्त्री सा च पञ्चविधा यथा "पद्मसूत्रमया दर्भगर्भसूत्रमयाऽथ वा । मायला बादरी वापि फलकोमोद्भवाथ वा । वर्त्तिका-दीपकल्पेषु सदा पञ्चविधा स्मृता" वार्त्तिकापु॰६८अ॰ ।

वर्त्तिन् त्रि॰ वृत-णिनि । वर्त्तनशीले ।

वर्त्तिष्णु त्रि॰ वृत-स्नुच् । वर्त्तनशीले ।

वर्त्तिष्यमाण पु॰ वृत-शानच् स्युट् सद्भवेति स्युट् । भविष्यत्काले । २तद्वृत्तौ त्रि॰ ।

वर्त्तुल त्रि॰ वृत-उलच् । १गोलाकारे पदार्थे अमरः । २मृद्भाजने न॰ राजनि॰ । ३कलायभेदे पु॰ शब्दमा॰ । ४तर्कुपीठायाम् स्त्री हारा॰ ५गजपिप्पल्याम् स्त्री राजनि॰ ङीप् ।

वर्त्मन् न॰ वृत-मनिन् । १पथि अमरः २आचारे "आ मनोर्वर्त्मनः" रघुः ३नेत्रच्छदे च मेदि॰। अक्षिशब्दे ४५भ॰ द्रष्टव्यम् । वर्त्मलक्षणं तद्गतरोगभेदाश्च सुश्रुते उक्ता यथा "द्वाङ्गुलं पर्वतः सार्द्धं भिन्नमुन्नतमुद्धतम् । वृत्तं गोस्तनाकारं सर्वभूतगुणोद्भवम् । पक्वं भुगोऽग्निनो रक्तं वातात्कृष्णं सितं जलात् । आकाशादसुमाणैश्च जायन्ते नेत्रबुद्बुदे । दृष्टिस्थाने तथा वक्त्रे यथाभूयादिशारदः । नेत्रायामत्रिभागन्तु कृष्णमण्डलमुच्यते । कृष्णात् सप्तमभिच्छन्ति दृष्टिं दृष्टिविशारदाः । मण्डलानि च सन्धौ च पटलानि च लोचने । यथाक्रमं विजानीयात् पञ्चपट् च षडेव च । पञ्चवर्त्मकृतेतल्लक्ष्मा दृष्टीनां मण्डलानि तु । चतुर्पूर्वन्तु ते मध्याच्चत्वारोऽन्त्या यथोत्तरम् । पञ्चवर्त्मगतः सन्धिर्वर्त्मशुक्लगतोऽपरः । शुक्लकृष्णगतस्त्वन्यः कृष्णदृष्टिगतोऽपरः । ततः कनीनकगतः षष्ठश्चापाङ्गगः स्मृतः । द्वे वर्त्मपटले विद्यात्सप्तार्थ्यानि चाक्षिणि । जायन्ते तिमिरं तेषु व्याधिः परमदारुणः ।"

"पृथग्दोषाः समस्ताश्च यदा वर्त्मव्यपाश्रयाः । सिरा व्याप्यावतिष्ठन्ते वर्त्मस्वधिकमूर्च्छिताः । विवर्द्धमांसं रक्तञ्च तद् वर्त्मव्यपाश्रयात् । विकाराञ्जनयन्त्याशु नामतस्तान्निबोधत । उत्सङ्गिन्यथ कुम्भीका पोथकी वर्त्मशर्करा । तथार्शोवर्त्मशुष्कार्शस्तथैवाञ्जननामिका । बहलं वर्त्म यच्चापि व्याधिर्वर्त्मावबन्धकः । क्लिष्टकर्दमवर्त्माख्यो ग्रावावर्त्म तथैव च । प्रक्लिन्नमपरिक्लिन्नं वर्त्म वातकृतन्तु यत् । अर्बुदं निमिषश्चापि शोथितार्थश्च यत्कृतम् । लगणो लगणनामा च